

College voor Toetsen en Examens

HANDREIKING

EXAMINERING VAN ANDERSTALIGE MIGRANTEN IN DE
INSTELLINGSEXAMENS NEDERLANDSE TAAL IN HET MBO

COMMISSIE STAATSEXAMENS NT2

Tiba Bolle
juni 2016

Inhoud

1	Inleiding	5
2	Achtergronden	6
3	Adviezen en aanwijzingen	8
3.1	Examenopdrachten	8
3.2	De afnamecondities	10
3.3	Scoringsvoorschriften en beoordelingscriteria.	11
4	Bronnen	13

BIJLAGE

Doostroomprofielen anderstalige migranten en vluchtelingen in het mbo

1 Inleiding

Deze handreiking kan worden gebruikt door instellingen in het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) bij de inrichting van de instellingsexamens voor het generieke examenonderdeel Nederlandse taal. De handreiking is geschreven met het oog op het vaststellen van het niveau Nederlands bij anderstaligen (migranten en/of vluchtelingen) die geen diploma in het voorgezet onderwijs in Nederland hebben behaald. Deze anderstalige studenten zijn net als alle mbo-studenten verplicht bij de afronding van hun mbo-opleiding aan te tonen dat zij Nederlands op niveau 2F of 3F beheersen, zoals beschreven in het Referentiekader Taal (zie bron 1). Deze handreiking biedt een antwoord op de vraag op welke wijze een mbo-instelling rekening kan houden met specifieke kenmerken van anderstalige studenten bij de inrichting van de instellingsexamens Nederlandse taal. Met behulp van adviezen uit deze handreiking:

- borgt u dat de examinering van anderstalige studenten op verschillende instellingen in hoofdlijnen op vergelijkbare wijze plaatsvindt;
- draagt u bij aan gelijke kansen voor anderstalige studenten bij het behalen van een mbo-diploma.

Wat is het doel van deze handreiking?

Het doel van de handreiking is:

- het doen van suggesties om in het instellingsexamen Nederlandse taal 2F en 3F rekening te houden met studenten met een andere moedertaal, die hier geen vooropleiding genoten hebben;
- aandachtspunten mee te geven voor het instellingsdeel van het examen Nederlandse taal waarmee u bij deze groep studenten vast wil stellen of het beoogde taalniveau wordt beheerst.

Voor wie is de handreiking bedoeld?

De handreiking is geschreven voor:

- constructeurs van exameninstrumenten;
- betrokkenen bij de afname en beoordeling van de instellingsexamens van anderstalige studenten;
- examencommissies die besluiten nemen over aanpassingen in de examinering.

Wat staat er in de handreiking?

De handreiking bevat:

- achtergrondinformatie over de examinering van anderstalige studenten het mbo;
- adviezen voor de examinering van anderstalige studenten in het mbo.

Deze handreiking betreft uitsluitend de examinering van de domeinen Spreken, Schrijven en Gesprekken voeren op niveau 2F en 3F van het Referentiekader Taal. U bepaalt zelf of uw instelling de adviezen overneemt bij de inrichting van uw examens.

Totstandkoming van de handreiking

De inhoud van deze handreiking is op verzoek van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap opgesteld en afgestemd met docenten uit het mbo, de Inspectie van het Onderwijs, experts van het ITTA, het Steunpunt Taal en Rekenen mbo, de MBO Raad en de Commissie Staatsexamens NT2 van het College voor Toetsen en Examens.

2 Achtergronden

Vluchtelingen in het mbo kwalificeren voor de arbeidsmarkt

Het streven van de Nederlandse overheid is om vluchtelingen snel te laten integreren, te kwalificeren en toe te leiden naar werk. Voor vluchtelingen, maar ook voor andere midden-opgeleide immigranten die kort in Nederland zijn, kan het mbo een uitgelezen route naar diploma en werk zijn. (Zie ook bron 1 en 2 voor mogelijke doorstroomprofielen). In een groot aantal gemeenten en instellingen is men dan ook op zoek naar passende manieren om vluchtelingen hiernaartoe te leiden. De verplichte examinering van de Nederlandse taal op 2F of 3F aan het eind van de mbo-opleiding kan een barrière vormen voor inschrijving op een passend onderwijsniveau. Daardoor benut men het potentieel van deze doelgroep niet optimaal.

Onderscheid anderstalige migrant-studenten en Nederlandstalige studenten

Migranten die pas kort in Nederland zijn, zijn nog volop bezig met de verwerving van de Nederlandse taal. Zij hebben hun vooropleiding in een ander land genoten en hebben daar hun levens- en werkervaring opgedaan. Dit heeft allereerst gevolgen voor de kenmerken van hun taalgebruik, met name wat betreft de omvang en variatie van hun woordenschat, uitspraak en de beheersing van bepaalde grammaticale constructies. Anderstalige studenten kunnen na twee jaar al vrij vloeiend zijn in hun alledaags taalgebruik. De verwerving van schooltaal duurt vaak langer. Daarnaast is hun kennis van de wereld gebaseerd op levens-, werk- en opleidingservaringen in een ander land, waardoor zij bepaalde situaties niet (her)kennen of zich bij onderwerpen of vraagstelling in de Nederlandse (onderwijs)context een andere voorstelling maken.

De exameneisen: het Referentiekader Taal

In de wet is vastgelegd welke taalniveaus bereikt moeten worden van de basisschool tot het hoger onderwijs. Deze niveaus zijn vastgelegd in het Referentiekader Taal. Dit referentiekader beschrijft op een viertal niveaus (1F, 2F, 3F en 4F) wat een taalgebruiker zou moeten kunnen wat betreft de vaardigheden Lezen, Luisteren, Spreken, Gesprekken voeren en Schrijven (inclusief taalverzorging). In het Referentiekader Taal staat in een doorlopende leerlijn beschreven wat leerlingen en studenten kennen en kunnen op het gebied van de Nederlandse taal op verschillende momenten in hun schoolloopbaan. Mbo studenten van niveau 2 en 3 opleidingen doen examen voor Nederlandse taal op niveau 2F. Mbo niveau 4-studenten van alle beroepsopleidingen doen examen voor Nederlandse taal en rekenen op niveau 3F volgens deze referentieniveaus Nederlandse taal en rekenen mbo. Het Referentiekader Taal is een beschrijving van een doorlopende leerlijn waarbij is uitgegaan van Nederlandstaligen. Omdat de ontwikkeling van taal op bepaalde aspecten anders zal verlopen bij anderstalige migranten heeft dit consequenties voor de examinering van de niveaus van het Referentiekader Taal.

Ontwikkelstadia tweede taalverwerving

Anderstalige migranten zijn tweede taalleerders die (een gedeelte van) hun schoolloopbaan in een ander land en andere taal hebben genoten. Dat houdt in dat hun taalontwikkeling per definitie 'onderbroken' is en volgens andere lijnen loopt. De ontwikkelstadia van tweede taalverwerving worden beschreven in het Europees Raamwerk en het daarvan afgeleide Raamwerk NT2 (zie bron 2 en 3). Het ERK vormt bijvoorbeeld een uitgangspunt voor de examenmatrijzen van het Staatsexamen NT2 en het Inburgeringsexamen. De taalniveaus van het Raamwerk NT2 en Referentiekader Taal en de daarvan afgeleide niveau-omschrijvingen zijn vergelijkbaar (zie bron 4). De taalbeheersing van tweede taalleerders verschilt op een aantal punten van die van Nederlandstalige studenten. Anderstaligen kunnen een niveau bereiken waarop zij informatie begrijpen en overbrengen op een manier die overeenkomt met de omschrijvingen van niveau 2F of 3F.

Typerende fouten die samenhangen met de korte verblijfsduur van anderstalige studenten

Kenmerkend voor een tweede taalverwerver is dat hij communicatief taalvaardig genoeg is om de juiste boodschap op referentieniveau 2F of 3F over te brengen, maar nog bepaalde fouten maakt die eigen zijn aan tweede taalverwerving. Denk hierbij aan:

- grammaticale fouten ('omdat hij is een slimme man', 'Examens? Zij heeft geen verstand van');
- lidwoordfouten ('de examen');
- uitspraakfouten die leiden tot een duidelijk herkenbaar 'buitenlands accent'.

Daarnaast kan het voorkomen dat de student bij bepaalde specifiek Nederlandse begrippen en onderwerpen (bijvoorbeeld 'het rookverbod', 'spijbelen' of een 'kringgesprek in groep drie') niet direct relevante voorkennis kan activeren. De student weet dan helemaal geen antwoord te bedenken, moet improviseren of kiest een geheel andere insteek dan verwacht. Deze verschijnselen zijn enerzijds kenmerkend voor het taalverwervingsproces van tweede taalleerders. Anderzijds zijn het directe gevolgen van de relatief korte tijd die een anderstalige migrant in Nederland is, waardoor hij slechts beperkte ervaring met het Nederlandse onderwijs, de cultuur en samenleving heeft opgedaan. Het is om bovengenoemde redenen aan te bevelen om bij de examinering van Nederlandse taal bij anderstaligen rekening te houden met de kenmerken van de ontwikkeling van een tweede taal. Hierbij hoeven geen concessies te worden gedaan aan het taalniveau dat van de kandidaat wordt verwacht.

Vertalen van eisen Referentiekader Taal naar examens

Bij de ontwikkeling van ieder examen worden besluiten genomen over het soort opdrachten, de beoordelingscriteria en de zak-slaaggrens. Deze zijn in het mbo gebaseerd op de niveaubeschrijvingen uit het Referentiekader Taal. Het Referentiekader Taal geeft een beschrijving van taaltaken die leerders op een bepaald niveau moeten kunnen uitvoeren (wat moeten ze kunnen?) met bijpassende kenmerken van de taakuitvoering (wat kan men verwachten van hun taalgebruik?). Het Referentiekader Taal is geen examenmatrijs waar toetsbare leereenheden beschreven staan. Het is aan de examenconstructeurs om, op basis van het Referentiekader Taal, een examen te maken dat het referentieniveau op een goede manier examineert.

Operationalisering van de exameneisen o.b.v. het Referentiekader Taal

Bij de inrichting van de instellingsexamens heeft een instelling dus een bepaalde mate van vrijheid; vooropgesteld dat het examen een operationalisering is van de exameneisen zoals beschreven in het Referentiekader Taal. Er zijn door scholen en uitgevers uiteenlopende examens en examenmatrijzen ontwikkeld, die elk op hun eigen manier invulling geven aan de uit te voeren taaltaken en aan de interpretatie en weging van beoordelingscriteria. De ontwikkelstadia van tweede taalleerders kunnen op een aantal punten afwijken van de taalontwikkeling van moedertaalsprekers. U kunt hier bij de examinering van het examenonderdeel Nederlandse taal rekening mee houden, omdat de beschrijvingen van de beheersingsniveaus in het Referentiekader Taal hiertoe ruimte bieden. Uitgangspunt is uiteraard dat de lat voor alle examenkandidaten op hetzelfde niveau blijft liggen.

3 Adviezen en aanwijzingen

In deze paragraaf vindt u praktische aanwijzingen voor de examinering van anderstalige migranten die nog maar kort in Nederland zijn. Het betreft hier studenten die de beroepsopleiding met succes doorlopen hebben en alle benodigde vakkennis en vaardigheden hebben opgedaan. Zij nemen deel aan het centraal examen Lezen en Luisteren en worden in de instellingsexamens beoordeeld op beheersing van de vaardigheden Spreken, Schrijven en Gesprekken voeren op niveau 2F of 3F. U krijgt adviezen met betrekking tot de beslissingen die een instelling moet nemen bij de selectie, ontwikkeling, afname en beoordeling van instellingsexamens. Deze adviezen en aanwijzingen zijn tevens relevant voor instellingen die reeds bestaande examens inzetten of niet zelf examens ontwikkelen maar inkopen.

In deze handreiking wordt ingegaan op de besluiten die genomen moeten worden over:

- 1 examenopdrachten;
- 2 afnamecondities;
- 3 scoringsvoorschriften en beoordelingscriteria.

In het navolgende vindt u concrete en praktische adviezen voor de constructie, afname en beoordeling van examens. De adviezen zijn bedoeld om tweede taalleerders die aan het eind van hun mbo opleiding in aanmerking komen voor beroepsgerichte en generieke examinering een gelijke kans te geven om het diploma te behalen.

3.1 Examenopdrachten

Contextuele informatie

In een spreekopdracht, schrijftaak of gesprek wordt er altijd gerefereerd aan contextuele informatie. Een kandidaat die deze informatie niet heeft, zal meer moeite hebben om een goed antwoord te geven. De vraag die een constructeur zich moet stellen is óf en bij welke onderwerpen en opdrachten men van de anderstalige examenkandidaten dezelfde voorkennis en vooronderstellingen kan verwachten.

Bekendheid met het onderwerp

Tweede taalleerders die kort in Nederland zijn hebben het overgrote deel van hun leven geleefd in een andere omgeving en maatschappij. Ook hun schoolloopbaan vond plaats in een ander land, met andere gewoonten, gebruiken en situaties. Hoe goed iemand ook ingeburgerd is in Nederland, hij heeft een achterstand in ervaring en bekendheid met specifieke cultuurgebonden gebruiken en gewoontes. Denk hierbij aan het vieren van verjaardagen, dauwtrappen, apenkooi, kamperen, het scheiden van afval en de biobak, de duinen, de Afsluitdijk, het koningshuis, maar ook aan de watersnoodramp en het evenement Sail. Dit zijn onderwerpen die bij Nederlandstalige studenten over het algemeen bekend zijn en bij ieder van hen vrijwel dezelfde beelden en woorden oproepen. Bij anderstalige migranten die hier niet zijn opgegroeid, is dat niet altijd het geval.

Culturele verschillen

Meer algemene onderwerpen zoals natuurbeleving, milieubescherming, het invullen van je toekomstdroom en omgangsvormen zoals het tonen van respect, beleefdheid en collegialiteit, kunnen andere associaties oproepen bij anderstalige studenten dan bij Nederlandstalige studenten. Dit kan verwarring en onduidelijkheden opleveren bij het maken van examenopdrachten. Dit geldt ook voor mogelijk beladen onderwerpen als oorlog, racisme of religie.

Beroepsgerichte contexten

Examinering van de taalvaardigheid in het beroepsonderwijs kan op drie manieren: in algemene contexten, in beroepsgerichte contexten (over het beroep) en tegelijk met het beroepsexamen (in het beroep, dat wil zeggen tegelijkertijd met vakkennis). Van onderwerpen uit de beroepscontext kan verwacht worden dat die in vergelijkbare mate vertrouwd zijn voor zowel Nederlandstalige studenten als studenten die Nederlands als tweede taal leren. Zij hebben immers dezelfde beroepsopleiding gevolgd. Gezien bovenstaande betekent dit dat deze onderwerpen de voorkeur genieten boven algemene onderwerpen, omdat het studenten gelijkstakelt. Beroepsgerichte contexten bieden ook voor tweede taalleerders een goed houvast en duidelijk kader.

Maatregelen die bij de ontwikkeling van examenopdrachten genomen kunnen worden:

- Bedenk of de juiste voorkennis en ervaring verondersteld kan worden.
- Bied keuze uit onderwerpen zodat de kans groter is dat er een bekende context bij zit.
- Sluit bij onderwerpen uit algemene contexten aan op thema's die in het onderwijs aan de orde zijn geweest.
- Maak zoveel mogelijk gebruik van taalprestaties uit de beroepscontext en de stageplek.

3.2 De afnamecondities

Bied voldoende lees- en voorbereidingstijd

Een tweede taalleerder heeft meer tijd nodig om een Nederlandse tekst te verwerken, de woorden en zinnen die hij leest te begrijpen en de juiste betekenis en inhoud aan de tekst te verbinden. Zeker als hij oorspronkelijk gealfabetiseerd is in een ander schrift, zoals Chinees of Arabisch, is het decoderen een proces dat meer tijd vraagt. Lezen en begrijpen van de instructie, de opdracht, een casus of het raadplegen van bronnen maakt een examen voor hen een intensievere en vermoeiender activiteit dan voor moedertaalsprekers.

Houd evenwicht tussen inhoud en vorm in de gaten

Pas in een later stadium van de tweede taalverwerving is een taalleerder in staat om zo vloeiend te schrijven en spreken over uiteenlopende onderwerpen dat hij voldoende aandacht heeft voor de juiste vorm en correct taalgebruik. Ook al heeft een tweede taalleerder een relatief grote woordenschat en kan hij redelijk correct spreken en schrijven, zal hij moeite hebben om aan alle eisen die aan de taalproductie worden gesteld tegelijk te kunnen voldoen.

Bied voldoende tijd voor het uitvoeren van een taak

Het kiezen van de juiste woorden en het construeren van correcte zinnen wordt moeilijker naarmate de context onbekender is en de inhoud van de opdracht verder van de examenkandidaat afstaat. De oorzaak hiervan is dat het inhoudelijk bedenken van het goede antwoord en het vinden van de juiste woorden of omschrijvingen veel hersencapaciteit in beslag neemt. Wanneer het bedenken van de juiste inhoud veel inspanning vraagt, zullen tweede taalleerders meer moeite hebben met lidwoorden, voorzetselgebruik bij werkwoorden ('daar heeft hij niet veel verstand bij') en woordvolgorde, zoals volgorde van tijd - plaats en inversie ('hij moet gaan naar huis nu, omdat hij doet de examen morgen').

Maatregelen die bij de afname genomen kunnen worden (voor wie dat nodig heeft):

- Verleng de examens voor tweede taalleerders met een half uur.
- Bied voldoende voorbereidingstijd om casussen te lezen en bronnen te raadplegen.
- Splits het examen op in meerdere korte delen om vermoeidheid te voorkomen.
- Geef mondelinge instructie bij een geschreven examenopdracht (of gebruik verklanking).
- Maak gebruik van visuele informatie naast geschreven input (schema's, foto's en illustraties).
- Verwijs naar vindplaatsen van relevante bronnen en bruikbare achtergrondinformatie.
- Sta het gebruik van een (beeld)woordenboek of een tweetalig woordenboek toe.

3.3 Scoringsvoorschriften en beoordelingscriteria

Focus op inhoud en boodschap

Op functioneel en communicatief niveau hoeft het verschil tussen tweede taalleerders en moedertaalsprekers niet groot te zijn. Mits de context vertrouwd genoeg is, heeft een tweede taalleerder een gelijke kans om voldoende punten te scoren voor de inhoud van de boodschap. Een tweede taalleerder kan een prestatie op het vereiste communicatieve niveau leveren door duidelijk te zijn in het doel van zijn boodschap, adequaat te reageren, zijn betoog of presentatie goed op te bouwen en veel concrete voorbeelden te geven bijvoorbeeld. Het verschil tussen tweede taalleerders en moedertaalsprekers uit zich voornamelijk in het verschil in grammaticale beheersing, woordenschat, uitspraak en vloeiendheid. Taalgebruikers moeten hun aandacht verdelen over de inhoud, vorm, woordkeus, taalverzorging, vloeiendheid of leesbaarheid. Omdat ook tweede taalleerders allereerst gericht zijn op het overbrengen van de boodschap, zijn het veelal de grammaticale correctheid (vooral op niveau 2F) en/of vloeiendheid die onder tijdsdruk het onderspit delven. Aandacht voor de inhoud kan zo ten koste gaan van de vloeiendheid en de grammaticale correctheid van de taalproducten. Voldoende tijd om fouten te voorkomen of te herstellen ontbreekt hen vaak tijdens een examen.

Ontwikkelstadia van de tweede taalverwerving

Tweede taalleerders hebben toepassing van de regels van de tweede taal (nog) niet geautomatiseerd en maken een ander soort fouten dan Nederlandstalige studenten ('de manier hoe ik maak keus, want daar weet je of hij is goed'). Bij moedertaalsprekers komen lidwoordfouten, inversiefouten en verkeerd gebruik van bepaalde vaste voorzetsels minder vaak voor, simpelweg omdat het voor hen niet correct klinkt. Deze regels zijn hen met de paplepel ingegoten en ze hebben ze al vele jaren bewust en onbewust toegepast. Een tweede taalleerder heeft minder ervaring opgedaan met de Nederlandse taal en dat heeft gevolgen voor de kenmerken van de taakuitvoering. Fouten met voorzetselcombinaties, zinsvolgorde en het gebruik van het verkeerde lidwoord blijven tweede taalleerders nog lange tijd parten spelen, ook als zij op een hoger niveau van communicatieve taalvaardigheid functioneren. Taken waarin afstemming op doel en publiek, samenhang of leesbaarheid op gelijke wijze of juist meer worden gewaardeerd dan taalverzorging en uitspraak, bieden de tweede taalleerder de kans zijn nog in ontwikkeling zijnde uitspraak en grammaticale beheersing te compenseren. Beoordelaars met expertise op het gebied van tweede taalverwerving kunnen de typische 'tweede taalverwervingsfouten' herkennen. U kunt beoordelaars hiermee bekend maken door ze de scoringsvoorschriften en criteria zoals gehanteerd in de Voorbeeldexamens van het Staatsexamen NT2 te laten bekijken (zie bron 5).

Haperingen en een accent

Aarzelingen en fouten in zinsbouw zijn volgens het Referentiekader Taal (op 2F) eigen aan gesproken taal en mogen voorkomen, mits fouten worden hersteld. De uitspraak moet 'duidelijk verstaanbaar zijn, ondanks een eventueel accent, af en toe een verkeerd uitgesproken woord en/of haperingen'. Op 2F verwacht men een redelijke grammaticale beheersing. Fouten in woordaccenten en zinsintonatie kunnen de verstaanbaarheid negatief beïnvloeden en de luisterervaring en het begrip verstoren. Bij tweede taalleerders zijn aarzelingen en fouten in zinsbouw te wijten aan hun taalachtergrond en benodigde denktijd. Haperingen komen daardoor vaker voor en vaak worden gemaakte fouten niet hersteld. Een eventueel accent is op 2F officieel wel toegestaan, mits verstaanbaar. Of een accent duidelijk verstaanbaar is, kunnen beoordelaars van mening verschillen. Regionale accenten zijn over het algemeen beter te verstaan door beoordelaars uit de eigen regio. Buitenlandse accenten zijn over het algemeen beter te verstaan door beoordelaars met ervaring in het tweede taalonderwijs.

Gelijkwaardige gesprekspartners

Op 3F moet een kandidaat voor het onderdeel Gesprekken voeren actief kunnen deelnemen aan discussies, debatten en overleg in kleinere of grotere groepen. Hier zal een tweede taalleerder in samenspraak met een Nederlandstalige student snel het onderspit delven, vanwege het verschil in snelheid van spreken, gebruik van idioom en wellicht ook cultureel bepaalde aspecten van deelname aan een gesprek (iemand wel of niet uit laten spreken of betichten van onjuistheid). Zet gelijkwaardige tweede taalleerders zo mogelijk bij elkaar in een examen. Je kunt ook Nederlandstalige studenten en docenten als gesprekspartner selecteren die ervoor zorgen dat de tweede taalleerder niet wordt overschaduwd.

Maatregelen die bij de beoordeling van examenopdrachten genomen kunnen worden:

- Laat doorslaggevend zijn dat het communicatieve doel is bereikt en de boodschap begrijpelijk en adequaat is overgebracht.
- Bied ruimte in het beoordelingsmodel om taalverzorging en uitspraak te compenseren.
- Examineer het voeren van gesprekken in kleine groepen en wees daarbij zorgvuldig in de groepssamenstelling.
- Baseer een score op het oordeel van meerdere beoordelaars.
- Zorg dat (minimaal een) beoordelaar bekend is met de kenmerken van het taalgebruik van tweede taalverwervers.

4 Bronnen

1. Doorstroomprofielen mbo van anderstaligemigranten en vluchtelingen. Bolle, T (2016). CvtE, Utrecht.
2. Leerlijnen. Eerste Opvangonderwijs Nieuwkomers VO. Lowan, ITTA (2016).
3. Een nadere beschouwing. Over de drempels met taal en rekenen. Meijerink, H.P. e.a. (2009). SLO, Enschede.
4. Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen. Baten, L. e.a. (2006). Den Haag, Nederlandse Taalunie.
5. Raamwerk NT2. Dalderop, K., F. Teunisse & E. Liemberg (2002). De Bilt, BVE-raad.
6. Staatsexamens NT2 en de Referentieniveaus Taal, Dalderop, K. (2014). College voor Toetsen en examens, Commissie Staatsexamens NT2.
7. Voorbeeldexamens NT2 2015, Programma I, complete set, (2015). Cito, Arnhem.

